

طرح گردآوری و تدوین متون مانوی*

هدف این طرح گردآوری و تدوین همه متون مانوی به خطها و زبانهای گوناگون و نسخه‌ها و تصویرها در قالب یک مجموعه متون مانوی^۱ و حل دشواریها و ابهامات آن با ابزار زبان‌شناختی است. سرپرستی این طرح را پروفسور سیمز ویلیامز^۲، استاد بخش زبانهای ایرانی دانشکده فرهنگ و زبانهای مدرسه مطالعات السنه شرقی دانشگاه لندن، به عهده دارد.

این طرح در سه جلد پایه‌ریزی شده است. جلد نخست آن شامل متنهایی است که از قلمرو امپراطوری روم گردآوری شده و شامل متون مانوی به زبانهای لاتین، یونانی، قبطی و سریانی است که در بهار سال ۱۹۹۹ میلادی منتشر شده است. جلد دوم آن اشارات، عبارات و روایات مانوی به زبانهای سریانی و عربی و پهلوی زردشتی را دربر خواهد گرفت. جلد سوم، آن دسته از متون مانوی است که از آسیای مرکزی و چین به دست آمده است و شامل متون مانوی به زبانهای فارسی میانه و فارسی (دری)، پارسی، سفدی، بلخی، ترکی کهن، تخاری و چینی خواهد بود. جلد دوم و سوم همراه با نمایه انگلیسی (هر دو نمایه در پایان جلد سوم) انتشار خواهد یافت.

قابل توجه این است که همه متون با تصویر نسخه‌های اصلی و عکسها چاپ می‌شوند و تمام متن و واژگان آنها ترجمه انگلیسی، تجزیه و تحلیل دستوری و مآخذ پایه‌ای درباره ادبیات مانوی دارند. احتمال دارد که همه داده‌ها و اطلاعات پایه‌ای

* Manichaean Dictionary Project

1) A Dictionary of Manichaean Texts

2) Nicholas Sims-Williams

گردآوری شده به صورت CD-ROM یا از طریق اینترنت نیز در دسترس همگان قرار گیرد. چنان‌که یادآوری شد، سرپرست این طرح سیمز ویلیامز است و همکاران او عبارت‌اند از گانه میکلسن^۱، که وظیفه وی گردآوری و تکمیل اطلاعات و داده‌های اولیه و واژگان متون مانوی چینی است؛ دزموند دُرکین مایسترارنست^۲، که پیش‌نویس داده‌های مانوی فارسی میانه و پارسی را فراهم می‌کند؛ همکار وی فرانسوا دوبلوا^۳، که تدوین متون و واژگان عربی، فارسی و سغدی را به عهده دارد. متون مانوی سریانی به عهده ایریکا هانتیر^۴ است. بررسی و گردآوری روایات و اشارات مانوی را در متون پهلوی و زردشتی دیتر تایل لیو^۵ انجام می‌دهد. ترکی کهن به لاری کلارک^۶ و متون مانوی تخاری به جرجز-جین پُنولت^۷ واگذار شده است.

دانشگاه لندن (مدرسه مطالعات السنه شرقی SOAS) بیش از نیم میلیون پوند به این طرح کمک کرده است و این طرح در شهر کمبریج، بنیاد هند و ایران باستان^۸ در ساختمانی که کتابخانه پروفیسور هارولد بیلی^۹ را در خود جای داده است اجرا می‌شود. بنا به گفته پروفیسور سیمز ویلیامز، جلد‌های بعدی این طرح در سال ۲۰۰۵ میلادی به پایان خواهد رسید. برای اطلاعات بیشتر به وب‌گاه‌های www.soas.ac.uk و www.indiran.co.uk مراجعه شود.

یدالله منصوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

برنامه «داریوش»

برنامه داریوش (DARIOSH) عنوان یک برنامه دیجیتالی درباره کتیبه‌های هخامنشی است که نام آن از سرواژه‌های Digital Achaemenid Royal Inscription Open Schema Hypertext گرفته شده است. این برنامه با همکاری مؤسسه ایتالیایی مطالعات افریقا و شرق (ISIAO) و سازمان میراث فرهنگی ایران تدارک شده و کار مشترک بخش خاورشناسی دانشگاه ناپل و موزه ملی ایران (در تهران) است.

1) Gunne Mikkelsen	2) Desmond Durkin-Meisterernst	3) Francois de Blois
4) Erica Hunter	5) Dieter Taillieu	6) Larry Clark
7) Georges-Jean Pinault		
8) The Ancient India and Iran Trust	9) Harold Bailey	

این برنامه جدید دیجیتالی برای فهرست‌نویسی همه کتیبه‌ها و الواح شاهان هخامنشی به هر سه زبان فارسی باستان، عیلامی و اکدی است و علاوه بر معرفی کتیبه‌ها و الواح همراه با حرف‌نویسی، آوانویسی و ترجمه آنها، انتشار الکترونیکی همه تحقیقاتی را در نظر دارد که در این خصوص انجام گرفته است.

برنامه داریوش به صورت برنامه‌ای مطالعاتی بین‌رشته‌ای طراحی شده و برای باستان‌شناسان، کتیبه‌شناسان، لغت‌شناسان و مورخان جهان باستان بسیار مغتنم است و می‌توانند به راحتی از طریق رایانه به همه اطلاعاتی دست یابند که معمولاً پراکنده است. به این ترتیب، مزیت بسیار برای کارشناسان رشته‌های مختلف دارد. همه اطلاعات بازمانده هخامنشیان که در سراسر دنیا پراکنده است، از تمامی نهادها و مؤسسات و مجموعه‌های جهان فراهم و در یک جا گرد آمده است.

اعضای ایتالیایی این طرح عبارت‌اند از: آدریانو والریوسی^۱، مدیر این برنامه و استاد مطالعات ایرانی در «بخش خاورشناسی» دانشگاه ناپل؛ ایلاییوننه^۲، استاد زبانهای ایرانی در دانشگاه ویتروبو^۳؛ گراتسیا جیوونیناتسو^۴، استاد پژوهشهای آشورشناسی و مطالعات عیلامی در «بخش خاورشناسی» دانشگاه ناپل؛ جان پیترو بازلو^۵، متخصص عیلام‌شناسی در «بخش خاورشناسی» دانشگاه ناپل؛ جان پائولو رینلو^۶، پژوهشگر دانشگاه سالرنو^۷ و متخصص آشورشناسی و عیلام‌شناسی. از ایران، شاهرخ رزمجو، پژوهشگر و سرپرست پژوهشهای هخامنشی موزه ملی ایران و پارسا دانشمند پژوهشگر و متخصص زبان عیلامی عضو این برنامه‌اند. اهداف اصلی برنامه عبارت‌اند از:

— پدید آوردن فهرستی روزآمد از بیکره زبانی هر سه زبان کتیبه‌های شاهان هخامنشی؛

— تحلیل تازه‌ای از متون؛

— تصحیح، ترجمه و تحشیه‌های تازه‌ای از متون.

طراحان این برنامه در نظر دارند در مراحل بعدی، این پایگاه را از جنبه آموزشی، تصویری، مجموعه‌های متنی، زبانی و واژگانی گسترش دهند و همه سوابق و اسنادی را که دانشمندان در سده بیستم فراهم آورده بودند (یعنی نتیجه پژوهشهای دانشمندان

1) Adriano Valerio Rossi

2) Ela Filippone

3) Viterbo

4) Grazia Giovinazzo

5) Gian Pietro Basello

6) Gian Paolo Renello

7) Salerno

چون ویسباخ^۱، کنت^۲، هلوک^۳، هینتس^۴، بنونیست^۵، و خدماتی همچون نظام‌مند کردن، کدگذاری و تنظیم و تدوین داده‌های دیرین‌شناختی به منظور شناخت لازم برای بازتولید متون و نیز برای بازسازی قطعات پراکنده کتیبه‌ها، فراهم آوردن کتاب‌شناسی و نسخه دیجیتال مواد و اقلام کتاب‌شناختی موجود در موزه ملی ایران و نیز ایجاد زمینه‌های مناسب برای بحث و گفت و گوهای مختلف بین پژوهشگران را در اینجا عرضه کنند. همچنین با شروع برنامه آموزشی این پایگاه، علاقه‌مندان می‌توانند از طریق رایانه، زبانهای باستانی چون عیلامی را با اطلاعاتی که عیلام‌شناسان جهان در اینجا فراهم می‌آورند بیاموزند.

در این برنامه، برای هر کتیبه داده‌های زیر و نیز رابطه میان آنها در دسترس قرار خواهد گرفت.

۱. داده‌های باستان‌شناختی، که می‌توان آنها را به دو دسته تقسیم کرد:
 - الف. اطلاعات مربوط به محل نگهداری و محل یافته شدن کتیبه‌ها، شامل محل و منطقه باستانی، موقعیت زمین‌شناختی محلی که کتیبه‌ها در آن یافت شده‌اند و نیز وضعیت کنونی کتیبه‌ها؛
 - ب. اطلاعات مربوط به وضعیت فعلی و روشهای نگهداری کتیبه‌ها.
۲. اطلاعات دیرین‌شناختی و نیز اطلاعات خط‌شناختی، شامل معرفی خطوط باستانی و سبک نوشتاری به کار رفته در کتیبه‌ها.
۳. اطلاعات متنی، شامل حرف‌نویسی، آوانویسی، تحلیل‌های دستوری، ترجمه به زبانهای امروزی، یادداشتها و حواشی درباره هر متن.
۴. اطلاعات واژگانی و زبان‌شناختی، شامل واژه‌نامه‌ها، نظام آوایی زبان، ساختار صرفی و نحوی و تشریح بازسازی.
۵. اطلاعات کتاب‌شناختی که به منابع دست اول و سایر منابع ارجاع می‌دهد. به این ترتیب، در این پایگاه اطلاع‌رسانی می‌توانیم به خطوط میخی کتیبه‌های هخامنشی دست یابیم. در تحلیل‌های مربوط به واژگان، علاوه بر معنا و تحلیل دستوری هر واژه، حتی تواتر واژه و نشانی آن در متن مورد نظر آمده است.

جمع‌آوری همه اطلاعات مربوط به نوشته‌های هخامنشی از سراسر دنیا، در یک سایت، پدیده‌ای علمی و بزرگ هم برای پژوهندگان آن دوره و هم برای علاقه‌مندان مطالعه این دوره است. این برنامه هنوز کامل نشده، ولی با ورود به سایت دانشگاه ناپل ایتالیا می‌توان به اطلاعاتی که تا کنون فراهم شده است دست یافت. برای اطلاع از چگونگی استفاده از این برنامه می‌توانید با نشانی info@dariosh.org مکاتبه کنید.

آرزو رسولی

طرح ساسانیکا

طرح ساسانیکا به منظور مطالعه تاریخ دوره ساسانی و کتیبه‌های آن دوره، در بخش تاریخ دانشگاه ایالتی کالیفرنیا، فولرتون^۱، طرح‌ریزی شده است. دکتر تورج دریایی، بانی این طرح، انگیزه اصلی ایجاد آن را نبود منبع جامع در خصوص تاریخ ساسانی در سده ۲۱ می‌داند و نیز در دسترس نبودن منابع مربوط به تاریخ کشورمان برای محققان داخلی؛ در حالی که در غرب بسیاری از منابع مربوط به تاریخ ایران به راحتی در دست است. برنامه‌ها و اهداف این طرح عبارت‌اند از:

۱. تلفیق تاریخ حکومت ساسانی با حوزه دوره باستان و نیز با تاریخ جهان، برای ارائه تصویری متوازن‌تر و کامل‌تر از این دوره مهم تاریخ جهان. همچنین برقراری ارتباط و تبادل اطلاعات با نشریه *Antiquité tardive / Late Antiquity*، انجمن مطالعات دوره باستان (<http://www.sc.edu/Itantsoc/>)، و دعوت از علاقه‌مندان برای شرکت در گردهمایی‌های دوسالانه (همچون «کنفرانس تغییر مرزها»، که انجمن مطالعات دوره باستان برگزار کرده بود)، که مجموعاً در بررسی تمدن ساسانیان سودمند خواهند بود.

۲. تشکیل وب‌گاه اختصاصی درباره تمدن ساسانیان (www.sasanika.com)، برای ایجاد ارتباط میان محققان و علاقه‌مندان این حوزه و نشر جدیدترین اطلاعات از کشورها و رشته‌های گوناگون که شامل آخرین آثار منتشرشده در نشریات متعدد به زبانهای گوناگون در سراسر جهان خواهد بود. ارائه اطلاعاتی درباره عملیات

1) California State University, Fullerton

باستان‌شناسی مربوط به مناطق بازمانده از تمدن ساسانی یا نواحی دربردارنده آثار آن دوره، همچنین تهیه نقشه‌ای برای تعیین دقیق محل شهرها، مناطق باستان‌شناختی و بناهای مهم متعلق به دوره ساسانی، و سرانجام، ترجمه مدارک مربوط به پادشاهی ساسانیان که به زبانهای عربی، فارسی میانه، پارسی، سغدی، بلخی، چینی، گرجی و به‌ویژه ارمنی و سریانی وجود دارد.

۳. تشکیل گردهمایی‌هایی برای ارائه پژوهشهای مربوط به دوره ساسانی که به موضوع خاصی در این حوزه اختصاص داشته باشند؛ از جمله:
- گردهمایی‌هایی درباره پژوهشهای ساسانی (به عنوان مثال، کنفرانس انجمن مطالعات خاورمیانه، نوامبر ۲۰۰۴ در سانفرانسیسکو).

- برگزاری گردهمایی‌های دوسالانه در دانشگاه ایالتی کالیفرنیا، فولرتون، و نیز در موزه ملی ایران (تهران).

۴. عرضه آثار فرهنگی ساسانیان. به عنوان نمونه، دانشگاه ایالتی کالیفرنیا، فولرتون، طی توافق‌نامه‌ای با موزه ملی ایران، در آینده، مهرهای ساسانی موجود در این موزه را به صورت عکس منتشر خواهد کرد. همچنین، بر اساس این توافق‌نامه، سکه‌ها و مهرهای موجود در موزه پول تهران و نیز مجموعه‌های خصوصی جهان در آینده منتشر خواهد شد.

۵. بررسی موزه‌ها و مجموعه‌های سراسر جهان به منظور بازشناسی اشیائی که متعلق به دوره ساسانی است ولی به علت فقدان اطلاعات مربوط به آن دوره، اشتباهاً به دوره‌های تاریخی دیگر نسبت داده شده‌اند.

این بخش، مهم‌ترین اهداف طرح ساسانیکا به شمار می‌رود. البته برای مجریان این طرح گردآوری اسناد کافی و دقیق از اشیائی که در طی ۴۵۰ سال حکومت ساسانیان در خاور نزدیک ساخته شده و ظاهراً تعداد بسیار کمی از آنها باقی مانده کاری بسیار دشوار است، که تنها با همکاری علاقه‌مندان شیفته دستاوردهای فرهنگی آن دوره و نیز به کمک دوست‌داران کشف میراث‌های مشترک انسانی ممکن است تحقق یابد.

تا کنون، تصویر همه کتیبه‌های دوره ساسانی، به همراه آوانوشت و ترجمه آنها (غالباً به زبان انگلیسی)، در وب‌گاه ساسانیکا قرار گرفته است. ترجمه فارسی این آثار را قرار

است دکتر داریوش اکبرزاده، سرپرست تالار کتیبه‌های موزه ملی ایران، بر عهده بگیرد. با تکمیل این طرح عظیم، می‌توان درباره کتیبه‌ها و حتی شخصیت‌های دوره ساسانی، نام‌های موجود در کتیبه‌ها و نیز اسامی محققانی که این دوره از تاریخ ایران را بررسی کرده‌اند، اطلاعاتی به دست آورد. آوانویسی و ترجمه متون پهلوی نیز از برنامه‌های آینده این طرح است.

بانی و سرپرست این طرح - همان طور که قبلاً گفته شد - دکتر تورج دریایی است و گروه مشاوران آن عبارت‌اند از: کامیار عبدی (کالج دارتموث^۱)، داریوش اکبرزاده (موزه ملی ایران)، میشل الرم^۲ (فرهنگستان علوم اتریش)، پریسا اندامی (موزه پول ایران)، مسعود آذرنوش (میراث فرهنگی ایران)، بهرام بدیعی (کالج بروکس^۳)، کارلوج. چرتی^۴ (دانشگاه ژم)، ریچارد نلسون فرای^۵ (دانشگاه هاروارد)، محمدرضا کارگر (موزه ملی ایران)، اریش کینهورف^۶ (دانشگاه ترییر^۷)، جودیت لرنر^۸ (محقق مستقل)، ماریا ماتسوخ^۹ (دانشگاه آزاد برلین)، مایکل ج. مورونی^{۱۰} (دانشگاه کالیفرنیا، لس آنجلس)، آنتونیو پانائینو^{۱۱} (دانشگاه بولونیا)، جیمز راسل^{۱۲} (دانشگاه هاروارد)، ع. شاپور شهبازی (دانشگاه اورگون شرقی^{۱۳})، رحیم شایگان (دانشگاه کالیفرنیا، لس آنجلس)، پ. اکتورشروو^{۱۴} (دانشگاه هاروارد)، اوانجیلوس ویتیس^{۱۵} (دانشگاه ادینبورگ^{۱۶})، ج.ت. واکر^{۱۷} (دانشگاه واشینگتن)، داندل وایتکوم^{۱۸} (دانشگاه شیکاگو).

اعضای کمیته مشاوره این طرح علی مکی و جمشید ورزا و مسئولان وب‌گاه آن هاله عمرانی و خداداد رضاخانی هستند.

به منظور اطلاعات بیشتر یا شرکت در این طرح می‌توانید با نشانی الکترونیکی دکتر دریایی (tdaryae@fullerton.edu) مکاتبه فرمایید.

آ.ر.

1) Dartmouth

2) Michael Alam

3) Brooks

4) Carlo G. CERETI

5) Richard N. Frye

6) Erich Kettenhofen

7) Trier

8) Judith LERNER

9) Maria Macuch

10) Michael G. Morony

11) Antonio Panaino

12) James Russell

13) Oregon

14) P. Oktor Skjærvø

15) Evangelos Veneris

16) Edinburgh

17) Joel T. Walker

18) Donald Whitcomb

انتشار گِل مُهرهای ساسانی

در جهت تحقق اهداف طرح ساسانیکا مبنی بر انتشار منابع ساسانی، موزه ملی ایران با همکاری دانشگاه ایالتی کالیفرنیا، فولرتون، ۲۵۰۰ قطعه مُهر و گِل مُهر ساسانی موجود را در موزه ملی ایران بررسی کرده است. به این منظور، دکتر تورج دریایی و دکتر جودیت لرنر از آمریکا و دکتر داریوش اکبرزاده از ایران طی تابستان ۱۳۸۳ موفق شدند تا گِل مُهرهای موجود در موزه ملی ایران را بررسی کنند که نتایج این پژوهش به زودی منتشر خواهد شد. پیش از این، پروفیسور فیلیپ ژینیو مهرها و گِل مُهرهای ساسانی را خوانده و نام تعدادی از آنها را در کاتالوگی منتشر کرده بود. اما تفاوت پژوهش اخیر در تحلیل‌های عمیق‌تری از این مجموعه است و برای مطالعه تاریخ اقتصادی ساسانی، هنر و منصب‌های دولتی و حکومتی آن دوره و نهایتاً برای شناخت تاریخ ایران بسیار مهم است. در این پژوهش، دکتر جودیت لرنر گِل مُهرها را بیشتر از نظر هنری و دکتر تورج دریایی از نظر زبان و محتوای مطالب آن بررسی کرده‌اند.

بیشتر آثار بررسی شده به مجموعه‌ای به نام کبودان تعلق دارند که از نزدیکی گرگان به دست آمده است. تعدادی از گِل مُهرهای شوش و دسته‌ای از مُهرها و گِل مُهرهای کتابخانه پهلوی نیز، که طی سالهای گذشته به موزه ملی واگذار شده بود، در این مجموعه بررسی و مطالعه شده‌اند. همچنین تعدادی از مُهرهای ساسانی مهرآباد که به دلیل مصادره در فرودگاه مهرآباد به این نام شهرت یافتند، در طرح یادشده بررسی شده است. گِل مُهر؛ اثر مُهر موبد یا حاکم هر منطقه است که، به هنگام ارسال بسته‌های گوناگون از محلی به محل دیگر، به مثابه تأییدی بر پرداخت مالیات بوده است. به عنوان مثال، به هنگام ارسال غلات، کوزه‌های حاوی غله را با گِل می‌بستند و موبد یا مخ منطقه پس از اخذ مالیات نشان مُهر خود را بر گِل می‌گذاشت. پس از آن، خریدار و شاهد هم کوزه را مُهر می‌کردند. در حال حاضر، کوزه‌ها از بین رفته اما گِل مُهرها هنوز باقی است و بررسی آنها اطلاعات بسیاری در اختیارمان می‌گذارد. تعدادی از این گِل مُهرها بسیار کوچک هستند و پشت تعدادی دیگر اثر الیاف‌گونی مشاهده می‌شود. احتمالاً گِل مُهرهای کوچک‌تر به اسناد و بقیه به اجناس تعلق داشته‌اند.

طبقه‌بندی لوح‌های عیلامی به دست کارشناسان ایرانی

از میان لوح‌های عیلامی کشف‌شده در باروی تخت‌جمشید، که در سال ۱۹۳۷ برای مطالعه به دانشگاه شیکاگو فرستاده شده بود، حدود ۳۵ هزار خُرده‌لوح (در سه صندوق) در سال ۱۹۵۱ به ایران بازگردانده شد. این مجموعه حاوی خرده‌لوح‌هایی بود که از نظر تحقیقاتی غیرقابل استفاده تشخیص داده شد و، بنابراین، برای نگهداری به موزه ایران باستان منتقل گردید. این موزه، از اوایل بهار ۱۳۸۱، به بررسی این خرده‌لوح‌ها اقدام کرد و گروهی از باستان‌شناسان ایرانی، به سرپرستی شاهرخ رزمجو، موفق شدند این الواح را طبقه‌بندی کنند.

نوشته‌های روی این لوح‌ها غالباً کامل نیست و به خط و زبان عیلامی است؛ اما در میان آنها، نوشته‌های آرامی - هم آرامی مرکبی و هم کنده‌کاری‌شده - نیز به چشم می‌خورد.

در میان این قطعات، سفال هم پیدا شده، که از لحاظ آشنایی با سفالهای دوره هخامنشی حائز اهمیت است. در این مجموعه، بعضاً قطعات کاملی نیز به دست آمد و، همچنین، نقش مهرهای بسیاری پیدا شد، که همه آنها طبقه‌بندی شدند. به طور کلی، این مجموعه به دوازده گروه اصلی و چند گروه فرعی دسته‌بندی شد که برخی از آنها عبارت‌اند از: نقش مهرهای اصلی، نقش مهرهای فرعی، متنهای W و V (برچسبها)، قطعات با نوشته آرامی (کنده‌کاری و مرکبی)، قطعات سفال.

اجرای این طرح، که یک سال به طول انجامید، بر عهده گروهی هشت‌نفره بود: شاهرخ رزمجو (سرپرست گروه)، فیروزه بابایی، آنا قاسمی، نیلوفر گل‌محمدی، مریم حلاجی، سحر شیردز، رضا نیکپور و نیما محجوب.

گزارش کامل این طرح و نحوه بایگانی این قطعات، که به تأیید مؤسسه خاورشناسی دانشگاه شیکاگو رسیده است، به زودی، با عنوان "Project Report of the Perspolis Fortification Tablets in the National Museum of Iran" از طریق وب‌گاه این دانشگاه، در دسترس علاقه‌مندان قرار خواهد گرفت.